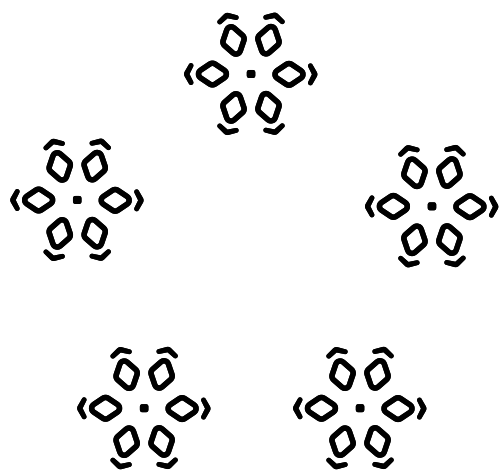
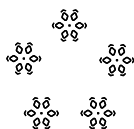

zahrada boženy němcové

„Zahrada nebyla veliká, ale bylo v ní všeho.“

V poslední době se setkáváme s tvrzením, že stopy, které po sobě zanechala v Červeném Kostelci Božena Němcová, jsou poněkud zaváté časem a její přítomnost v našem městě je již antikvární záležitostí. Máme pocit, že podobné mínění souvisí spíše s tím, že zastaraly způsoby prezentace červenokostelecké životní etapy Němcové, než s životností jejího zdejšího příběhu. Rádi bychom se s vámi podělili o myšlenku, která nás v této souvislosti napadla. Naším záměrem je zkultivovat místo, kde Božena Němcová několik měsíců pobývala (září 1837-duben 1838), ke kterému se, jak víme z četných dokladů, v pozdějších životních etapách ve vzpomínkách vracela a vztahovala a dosti podrobně je popsala ve svém díle. Chtěli bychom upravit pozemek ležící za Domkem Boženy Němcové, který k tomu svým aktuálním ne zrovna utěšeným stavem vybízí, a vytvořit z něho Zahradu Boženy Němcové.

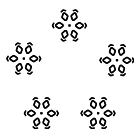
Božena Němcová je jednou z našich největších osobností. Ve svém díle oslavila kraj, v němž máme tu čest žít, i s jeho obyčejnými a neobyčejnými lidmi. Naše město vzácně vylíčila v období před jeho rozmachem. Výjimečně a nadčasově popsala ženskou duši. Již po polovině 19. století byla moderní ženou, která tvořila v době politicky a společensky ženám stále nepříteliš nakloněné a touto tvorbou si vydělávala na živobytí. Měla k tomu dostatek odvahy i bezpodmínečné vášně. To, že se v našem městě dochoval otisk části jejího života v podobě domku, v němž žila v době, kdy se z dívky stala samostatnou ženou, novomanželkou a budoucí matkou, je pro nás velkým pokladem i výzvou, abychom toto jedinečné dědictví lidem představili v takové podobě, která by se alespoň trochu dotkla osobnosti této výjimečné autorky.

Božena Němcová byla milovnicí přírody, stromů, bylin, květín. Říká se, že jejím prvním učitelem byl zámecký zahradník. Na základě dochované korespondence a díla víme, že celý život snila o životě na venkově, v přírodě, pěstovala ve svých bytech květiny a zajímala se o botaniku. Přátelila se s botanikem F. M. Opizem. S malou dcerou Theodorou chodila na procházky do volné krajiny a zdobila se květinovými věnci. Syn Karel, jehož dala na učení zahradníkem, se stal ředitelem Zemského pomologického ústavu v Troji a uznávanou autoritou v tomto oboru. Jeho bratr Jaroslav, který se ovocnářství a sadařství věnoval ve Vinnici na Ukrajině, byl dokonce jako odborník vyslán ruským ministerstvem zemědělství na stáž do USA a Kanady.

Povídky i pohádky Němcové jsou plné popisů přírody, květín, bylin, zahrad a zahrádek. Jednou z důležitých výpovědí jejího díla je ta o vztahu člověka a přírody. Prostřednictvím přírody a dějů v ní popisuje i stavy duše. Znamená pro ni základní hodnotu, čistotu, útěchu, součást milované vlasti. Člověkem kultivovaná příroda - zahrádky, pole, sady - pak krok k lepšímu a šťastnějšímu životu.

Proto máme za to, že vzpomenout si v našem městě na tuto výjimečnou ženu skrze byliny a stromy, zahradu, zkulturněnou přírodu, je více než příhodné. Je to způsob nenásilný, zkrášlující významné zákoutí našeho města a lákavý pro jeho návštěvníky. Zvelebená zahrada může být v budoucnosti příjemným dějištěm různých malých vystoupení a akcí a příhodným místem k posezení pro turisty, kteří zavítají do našeho města.

jak si zahradu představujeme

Zahrada by byla kompletně přetvořena na základě jejího konkrétního popisu v povídce Boženy Němcové *Chudí lidé* (1857). Současně by se mohlo využít podobných zmínek na téma zahrad a přírody z jiných autorčiných textů. Základním konceptem pak není replika či rekonstrukce původní zahrady, které považujeme za neproveditelné, ale její evokace. Působivá evokace privátně laděného, drobného krajinného celku nenásilně přizpůsobená současnému užívání. Vše samozřejmě za použití tradičních rostlin vyskytujících se v té době na venkovských zahrádkách.

Stávající zeleň (v podstatě jen keře podél zdi) by byla do velké míry odstraněna. U východu z domku, kde byla dříve umístěna studna, bychom ji symbolicky připomněli jednoduchým pítkem směřujícím do dvorku.¹ Kamennou pěšinku ubíhající nahoru do zahrady bychom zachovali jen jako dláždění - tedy bez obrubníků. U zadní stěny budovy záchodů v rohu při plotu by byl vysazen černý bez, který by ji postupně svou zelení zakryl. Kousek nad tím by byl zcela přirozeně bez jakéhokoliv okrasného ohraničování umístěn menší záhonek s bylinami a květinami. Nad ním by zůstala delší zelená plocha vhodná k odpočinku návštěvníků. Ta by byla nahoře zakončena lípou s drnovým sedátkem umístěným do jejího stínu.² Vzadu by pak strom kryl Viktorčin hrob, který by se tak ocitl v prostoru lehce odděleném a určeném k tichému zamyšlení. Po pravé straně chodníku by bylo umístěno pár laviček. Odhalená zeď sousedního domu by se nechala porůst břečťanem. Nahoře by byl zelený pás ukončen opět stromem - třešní jako upomínkou na sad, který měl kdysi své místo v zahradě výše směrem ke hřbitovu.³ Východ ke hřbitovní uličce (Dvořáčkova) by byl upraven tak, aby tvořil zelený tunel pořízený výsadbou keřů totožných s protějšími (ptačí zob). Ze strany od ulice by vybízela ke vstupu do „Zahrady Boženy Němcové“ jednoduchá vkusná cedule. Návštěvníka by mohl do prostoru zahrady přivést chodník z nášlapných kamenů (jak navrhli studenti během Dne architektury v roce 2014) a krátký průchod tajemně zšeřelým tunelem z keřů. Pro účely kulturních akcí v zahradě Boženy Němcové by byly vyhotoveny dřevěné lavičky jednoduchého tvaru, z nichž pár by jich bylo v prostoru umístěno nastálo, zbytek by se doplňoval v případě potřeby. Jednoduchá plachta, která by se připevňovala mezi budovy domku a záchodků, by vymezovala pomyslný prostor pódia. Cestička směrem k hlavní ulici by byla během dne volně přístupná, na noc by se zamykala.

¹ „Vodu máme dobrou a studenou!“ řekla zase paní, ukazujíc na studnu uprostřed dvora, nad níž byla zelená stříška. Pod trubkou byl z kamene vykřesaný kadlub a nad studní ořechový strom.

Božena Němcová, *Chudí lidé*, in *Povídky II*, Spisy Boženy Němcové, sv. VII, Knihovna klasiků, SNKLHU, Praha, 1953, s. 84

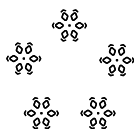
² Zahrada nebyla veliká, ale bylo v ní všeho. Zelenina, květiny, vonné i léčivé bylinky, stromy, i kus trávníku, na němž se běhlo prádlo, drnové sedátko v besídce, vínem obrostlé, kousek jeteliny před včelníkem, lípa i keř černého bezu, před nímž prý, jak mi paní povídala, má každý mužský smeknout a ženská se poklonit, poněvadž Bůh velkou moc do něho vložil, kterou člověku bývá ku prospěchu v nemoci květem, ovocem, listím i mízou, a mimoto že se dřevo pálí a bezinky za potravu slouží lidem i ptactvu.

Božena Němcová, *Chudí lidé*, in *Povídky II*, Spisy Boženy Němcové, sv. VII, Knihovna klasiků, SNKLHU, Praha, 1953, s. 85

³ Okna jsem si otevřela, a ležíc dívala jsem se do krajiny a na tichý, září měsíce podivně osvětlený hřbitov, který mi přímo před očima ležel, se svými rozličnými pomníky, živými květinami a stromy, malovanými kříži dřevěnými a chladnými kameny. Rozličné myšlenky proháněly se mi hlavou, přebíhající od smrti k životu, od žalu k radosti a zase nazpět.

Božena Němcová, *Chudí lidé*, in *Povídky II*, Spisy Boženy Němcové, sv. VII, Knihovna klasiků, SNKLHU, Praha, 1953, s. 114

z á v ě ř

Podrobný popis z předcházejících řádků samozřejmě nechápeme jako jediné možné konkrétní řešení zahrady; je spíše představou, již jsme si utvořili na základě díla Boženy Němcové a znalosti dobových rostlin, a vodítkem k tomu, jakým směrem by se úprava prostoru měla ubírat (předpokládáme, že výsledná podoba místa by byla konzultována a dotvořena krajinným architektem obeznámeným s principy přírodních zahrad). Zároveň jde o doklad toho, že nemusí jít o náročné a nákladné řešení.

Nechceme nevelkou zahradu zbytečně zatížit a znásilnit jako prvoplánovou turistickou atrakci, ale představit ji a vlastně tak trochu znovuobjevit jako příjemné místo k odpočinku pro obyvatele města i pro jeho návštěvníky, zároveň jako místo, které bude působivým, přesto skromným a přirozeným způsobem zpřítomňovat osobní citovou vazbu, již k němu v důležitém období svého života chovala výjimečná autorka. Není to přitom koncept ojedinělý – v podobném duchu je například jednoduše a elegantně upraveno okolí domu romantického básníka Johna Keatse v londýnském Hampsteadu – výsadba přiléhající domu sleduje četné botanické odkazy v jeho básních. Podobnými hledisky je vedena rekonstrukce zahrady spisovatelky Virginie Woolfové v anglickém Sussexu. Koncept evokace se pak blíží některým metodickým postupům náznakové rekonstrukce zvoleným při obnově zahrady bratří Čapků v Praze na Vinohradech.

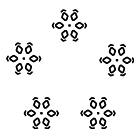
Celý nápad vychází, jak jsme již výše psali, z potřeby poukázat na osobnost Boženy Němcové kvalitně řešeným smysluplným prostorem s atmosférou. Měl by být také prvním krokem a popudem k přetvoření celého domku s expozicí v podobném duchu hodném osobnosti spisovatelky i současného nazírání.

Rádi přiložíme ruku k dílu, ať již půjde o další rozvíjení myšlenky, o prezentaci nápadu občanům či o pomoc při samotné tvorbě zahrady. Chápejte toto jako náš návrh, jak společně zkrášlit jeden zajímavý prostor.

Petra Brandová Víková a Štěpán Nosek

Níže přikládáme výňatky z textů Boženy Němcové odkazující na naše téma, námi navrhované rozvržení prostoru nově vysazenou zelení a objekty a nástin vhodných dřevin a rostlin, jež se mohly vyskytovat na podobných venkovských zahrádkách za života Boženy Němcové.

texty boženy němcové

Ku cestě byly dvě zahrádky ne sice cizím kvítím se honosící; ale růže, karafiáty, yzop, šalvěj, levandule, belšámek, lilie, pivoňky a jiné letní kvítí se zde nacházelo, i po jarních byly ještě památky a pozdních naděje; mezi těmi ale kuchyňské rostliny se vypínaly, jako by chtěly říci, tj. pro nás, vy voničky ještě jen ledaco; ale my, česnek, cibule, kopr, pažitka, okurky a my jiné, my jsme zde doma. Bylo ale vidět v těchto zahrádkách, že zde dohlíží a panuje mysl čistá a ruka pilná, ne z rozkazu, ale z libosti zde pořádek udržující.

Božena Němcová, Baruška, in Povídky I, Spisy Boženy Němcové, sv. IV, Knihovna klasiků, SNKLHU, Praha, 1951, s. 38-39

Bylo to stavení nevelké, ale hezoučké. Okolo oken obrácených k východu, táhla se vinná réva, před okny pak byla malá zahrádka, plná růží, fial, resedky i salátu, petrželky i jiné drobné zeleniny. Na severovýchodní straně byl ovocný sad, a za ním, táhla se louka až ke mlýnu. Velká stará hruška stála při samém stavení, kladouc se všemi svými ratolestmi na šindelem krytou střechu, pod níž hnízdilo mnoho laštovic. Uprostřed dvorku stála lípa, pod ní lavička.

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 18

Začasté chodila babička s dětmi na delší procházky, třebaš do myslivny, nebo do mlýna, nebo si zašly do lesa, kde ptáčekové líbezně zpívali, kde byly pod stromy nastlané měkoučné podušky a tolik vonných konvalinek rostlo, petrklíčů, podléšek, kohoutků, celé křičky lýkovce a ten pěkný zlatohlávek (lilium martagon). Ten jim přinášela bílá Viktorka, když viděla, že sbírají květiny a v kytice vážou.

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 15

U chaloupky byla maličká zahrádka, nebožka vždy mívala záhon petrželky, cibule, nějaký kříček kadeřavého balzámu, šalvěj, a jak toho třeba bylo v domácnosti, a ona byla milovnicí koření jako já. Jiří upletl z proutí plot okolo té zahrádky.

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 93

Stráž žloutla, vítr a vlny odnášely chumáče suchého listí bůhví kam, ozdoba sadu uschována byla v komoře. V zahrádce kvetly jen astra, měsíčky a umrlčí kvítka, na louce za splavem růžověly se naháčky a v noci prováděla tam světélka svoje rejdy. ... Barunka sbírala po stráni babičce červené kaliny a trnky, kterých potřebovala za lék, nebo trhala šípký pro domácí potřebu, aneb klátila jeřáby, z nichž dělala Adélce korále na ruce i hrdlo;...

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 147-148

Jak se ohlédly, viděly nad sebou nejvýše na stráni Viktorku, opřenou o strom. Kučeravé vlasy, od rosy zvlhlé, visely jí kolem tváří, šat měla pocuchaný, hrdlo odhalené, černé oči planouce divým ohněm, upřeny byly k slunci, v ruce držela rozkvetlý již petrklíč.

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 172-173

Byl čtvrtek: děti neměly školu a pomáhaly babičce v zahrádce zalévat květiny a víno, které se již po zdi zelenalo. Sly si také zalít svoje stromky; ... Babička hotova jsouc se zaléváním, nechala děti hrát, sedla si na drnové sedátko pod modrý bez a pustila se do prádla, neboť nebyla zvyklá ani chvíli zahálet.

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 191-192

„Když jsem vešla zrána do sadu nebo do pole a viděla travičku pěkně zelenou, porosenou, srdce se mi na ni smálo. Každé kvítečko stálo jako panna, s pozdviženou hlavičkou, vyspalýma očkami. Všude čpěla vůně, z každého lístečku, z každé travičky. Ptáčekové, chudinci malí, nade mnou se vznášeli, zpěvem Pánaboha chválíce; jinak všude svaté ticho. Když pak začalo slunce za horami vycházet, bývalo mi vždy, jak bych stála v kostele; zpívala jsem si a práce mi šla od ruky, jak by hrál.“

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 197

„To jsou slzičky,“ pravila babička, pohlédnuvši na kytku. – „Slzičky?“ divily se dámy. – „Ano, slzy Panny Marie. Povídá se tak o tom kvítku. Když Pána Krista Židé vedli na Kalvarii, Panna Maria ho následovala, ačkoliv jí srdce pukalo. Když viděla na cestě krvavé stopy ran Kristových, hořce zaplakala a z těch slz Matky boží a krve syna jejího vyrůstala prý po cestě na Kalvarii takováto kvítka,“ pravila babička. – „Je to tedy kvítí bolesti a lásky,“ řekla kněžna.

Božena Němcová, Babička, in Spisy Boženy Němcové I., Praha, 1924, s. 237

„Nuže tedy mne vymalujte,“ odpověděla, rdíc se, a složivši ruce do klína, kde měla ležeti kytici jahod a struček břečťanu, mlčky sedět zůstala. – Nad hlavou její bělely se květy keře kalinového, který osamělý vedle starého pařezu vyrůstal.

Božena Němcová, Chyže pod horami, in V zámku a podzámčí, Mladá fronta, Praha, 1959, s. 170

Ale ach! Kdož by se nezamiloval do těch božských děvčátek? – Jaké to rozkošné skupení hyacintek v bílých, růžových i modrých sukničkách, plných voňavky! – Tu zase bělostná lilie ponosuje se nade všechny sestry, svojí vznešenou postavou podobajíc se Pallas Athéně. – A ty narcisky, ty kloní hlavinky na raménka, kulatým svým okem důvěrně na každého pohlížeje, jako gazelky. – A čí ňadra dýšou tu líbeznou vůni, kterou zavání stinný háj? – Tu vydychují ňadra skromných děvčátek! – Něžná konvalinka v nadýchané bílé sukýnce zahaluje se do zelené plachetky a skromná violka shrnuje všechny lístečky na svoji hlavinku, aby ji nikdo neviděl. A přece ji našly! – Svatojanská muška přiletí, osvítí háj, svítí děvčátkům do očí, až stydlivě očka dolů klopí. – Nejrozkošnější však ze všech těch děvčátek přece jen růženka! – Jen se na ni podívejte! Sto sukýnek má na sobě, a jediná není zbytečná! A jaká to barva! – A jak sladký její ret! – Kdo ten líbal, do smrti nebude si sladšího přát políbení! – Vidíte, jak ten zlatohlávek zpitý na ňadrech jí odpočívá a mlsný motýlek ji obletuje? – Ba i ten pitomý chrobák zamilovaně oči po ní obrací! – Ale ne každý smí ji beztrestně líbat! – Paní Venuše, příznivkyně její, obdařila ji nejen opojným medem, ale i trním ostrým. Kdo tím poraněn bývá, toho rány nesnadno se hojí! – Toužebněji zaznívá píseň slavíkova, vyšším purpurem polívá se obloha. Skrze purpur třpytí se hvězdy jako smaragdy, brilianty, rubíny a topazy. Jedna druhou stíhá, nikdy se nedostihnouce, u věčném kolotání! – Děvčeti se ňadra šíří touhou nikdy ještě nepocítěnou; tu se před udiveným jejím zrakem ukazuje čarokrásný zjev! – Květina vyrůstá před ní, květina nevidané krásy; listí, ratolestě i lodyha ze stříbra, zlata, z kalichů purpurových líjou se bílé proudy prášníků, jako prameny vodopádu, pel na nich, lesk diamantů. Na vrchu květiny, v okolíku rubínových květů, stojí děva vznešené krásy, zahalena v roucho bílé, průhledné, kol světlého čela třpytí se páska, utkána z hvězd. Listy stromu chvějou se a vydávají tóny melodické, jako znění harfy, jako zpěvy andělův! – V rajské tyto harmonie mísí se chvalozpěvy ptactva, veškerá příroda plesá, lásky dech ji prochvívá. –

„Jaké to divy? – Co se to se mnou děje?“ šeptá děvče v unesení, vrhající se na kolena před bohyní jasnou. – A bohyně sklání se k ní, tiskne políbení na její čelo. – „Tvá navěky,“ šeptá panna posvěcená, klesající v opojení na zelený pažit!

Božena Němcová, Čtyry doby, in Povídky I, Spisy Boženy Němcové, sv. IV, Knihovna klasiků, SNKLHU, Praha, 1951, s. 230-232

Zápraží bylo vydlážděné a před ním stála stará lípa. Z pravé strany vchodu byla před okny malá květinová, zeleným plotem ohrazená zahrádka, což mne na domov upamatovalo, i ty vlaštovičky pod střechou. Za školou bylo vidět sad. ...

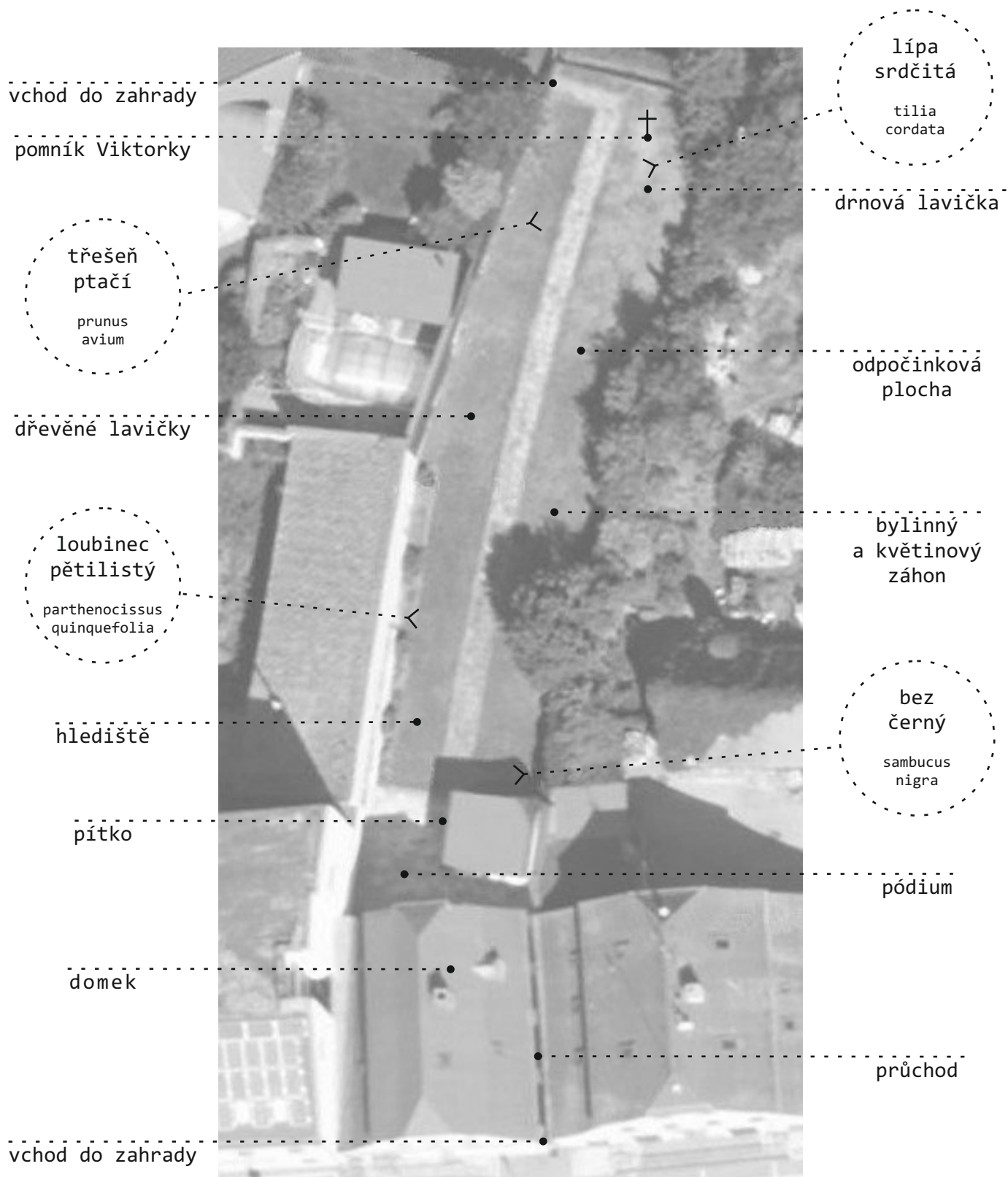
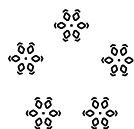
Ale v létě málo jsme se učili, více mne vodíval po zahradě, učil mne, jak se který strom jmenuje, dívali jsme se, jak včelky pracují, aneb jsem s ním v květné zahradě pracovala, maličkou motýčkou okopávala a zalévala z malé koněvky. Práce moje za mnoho nestála, ale těšila mne a strýc měl též ze mne radost.

Ve čtvrtek scházivali jsme se do zahrady a pomáhali jsme panu učiteli při práci; což nám bylo velmi užitečné, neboť nám při práci ustavičně vykládal, proč se to tak a ono jinak děje a jak která květina a strom se jmenuje, a rozličné věci z přírodopisu nám povídal. – Větší chlapce učil pan učitel i štěpovat a malou školku měl při sadě; také včely ve dvou úlích pěstoval a často nám o nich povídal, zvláště pracovitost jejich za příklad nám dával.

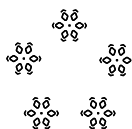
Jednou jsme šli špatnou cestou okolo suchého vrchu, pod nímž stál močál. I zastavil se vůdce nás a pravil: „Vidíte, dítky, kdyby tu ten močál hospodáři vysušili, měli by o kus dobrého pole víc; kdyby tento holý vrch třešněmi posázeli, měla by obec za několik let několik set zlatých užítu, a kdyby si tu cestu spravili, nemuseli by koně týrat, vozy lámat a o čtvrt hodiny byli by dříve na místě. Pamatujte si, vy chlapci, až někdy hospodařit budete, co vám tuto řekl starý váš učitel!“

Božena Němcová, Pan učitel, in Povídky II, Spisy Boženy Němcové, sv. VII, Knihovna klasiků, SNKLHU, Praha, 1953, s. 251-252

základní rozvržení

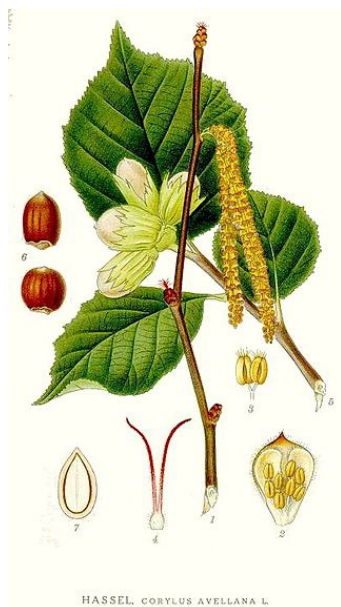
základní dřeviny

trešeň ptačí
prunus avium

lípa srdčitá
tilia cordata

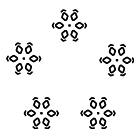

líška obecná
corylus avellana

bez černý
sambucus nigra

bylinný a květinový záhon

nástin dobových rostlin vhodných k užití

1

2

3

4

andělíka lékařská *angelica archangelica* (1)
 bazalka vonná *ocimum basilicum*
 bedrník anýz *pimpinella anisum*
 dobromysl obecná *origanum vulgare*
 fenýkl obecný *foeniculum vulgare*
 jablečník obecný *marrubium vulgare* (2)
 kmín kořený *carum carvi*
 kopr vonný *anethum graveolens*
 libeček lékařský *levisticum officinale*
 majoránka zahradní *majorana hortensis*

máta peprná *mentha piperita*
 meduňka lékařská *melissa officinalis*
 měsíček lékařský *calendula officinalis* (3)
 mydlice lékařská *saponaria officinalis*
 petržel obecná *petroselinum crispum*
 pažitka pobřežní *allium schoenoprasum*
 řebříček obecný *achillea millefolium* (4)
 šalvěj lékařská *salvia officinalis*
 yzop lékařský *hyssopus officinalis*
 zavinutka podvojná *monarda didyma*

5

6

7

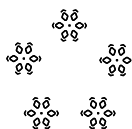

8

černucha damažská *nigella damascena* (5)
 hledík větší *antirrhinum majus*
 chrpa modrák *centaurea segetum*
 jiřinka zahradní *dahlia pinnata* (6)
 kosatec sibiřský *iris sibirica*
 lilie bělostná *lilium candidum*
 ostálka sličná *zinnia elegans*

orlíček obecný *aquilegia vulgaris* (7)
 plamenka latnatá *phlox paniculata*
 rýt vonný *reseda odorata*
 stračka *delphinium*
 srdcovka nádherná *dicentra spectabilis*
 topolovka růžová *alcea rosea* (8)

ostatní rostliny

nástin dobových rostlin vhodných k užití

9

10

11

12

- rostliny okrasné
hortenzie velkolistá *hydrangea macrophylla*
kalina obecná *viburnum opulus*
pivoňka lékařská *paeonia officinalis*
růže keltská *rosa gallica* (9)
šeřík obecný *syringa vulgaris*

- rostliny k pomníku Viktorky
hvozdík kartouzek *dianthus carthusianorum*
lilie zlatohlavá *lilium martagon* (10)
materídouška úzkolistá *thymus serpyllum*

- rostliny popínavé
břečťan popínavý *hedera helix* (11)
chmel otáčivý *humulus lupulus*
fazol šarlatový *phaseolus coccineus*
plamének *clematis*
vinná réva *vitis vinifera*

- rostliny k zídce
jahodník obecný *fragaria vesca*
levandule lékařská *lavandula angustifolia*
netřesk střešní *sempervivum tectorum* (12)

13

14

15

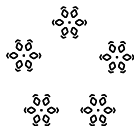

16

- rostliny jarní
čemeřice *helleborus*
hyacint *hyacinthus*
jaterník podléška *hepatica nobilis* (13)
prvosenka bezlodyžná *primula vulgaris* (14)
sněženka podsněžník *galanthus nivalis*

- rostliny za okno
fuchsie *fuchsia*
mučenka *passiflora* (15)
myrta obecná *myrtus communis*
pelargonie *pelargonium*
rozmáryna lékařská *rosmarinus officinalis* (16)

použité ilustrace

strana 7

Carl Axel Magnus Lindman *Bilder ur Nordens Flora*

strana 8-9

čísla 1-5, 8, 16 ... Franz Eugen Köhler *Köhler's Medizinal-Pflanzen*

číslo 6 ... Pierre-joseph Redouté *Choix des plus belles fleurs et des plus beaux fruit*

čísla 7, 11, 12, 14 ... Carl Axel Magnus Lindman *Bilder ur Nordens Flora*

číslo 9 ... Christiaan Sepp *Flora Batava z Afbeelding en Beschrijving van Nederlandsche Gewassen*

čísla 10, 13 ... Otto Wilhelm Thomé *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*

číslo 15 ... William Curtis *Curtis's Botanical Magazine*